

Yeni Yapısıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

Vahit Bıçak*

Giriş

Uzun bir aradan sonra Türkiye Avrupa Birliği ilişkilerinde yeni bir dönem başladı. 10-11 Aralık 1999 tarihinde Helsinki’de toplanan Avrupa Birliği Konseyi, yayımladığı Bin Yıl Bildirgesiyle Türkiye’nin "Avrupa Birliği’ne aday ülke" statüsünde olduğunu kabul ettiğini duyurdu.¹ "Aday ülke" statüsünden "üye ülke" statüsüne geçişin söz konusu olabilmesi için bazı konularda ilerleme kaydedilmesi ön şartı getirildi. İnsan hakları konusunda ilerleme kaydedilmesi, bu önkoşulların başında gelmektedir.

Türkiye’nin Avrupa Birliği’yle (o zamanki ismiyle Avrupa Ekonomik Topluluğu’yla) ilişkileri 31 Mayıs 1959 tarihinde ortaklık başvurusunda bulunmasıyla başladı.² Avrupa Birliği’nin insan haklarına verdiği önem her geçen gün artmaktadır. İlk Topluluk Antlaşmalarında vurgulanmayan "insan haklarına saygı", Avrupa Birliği’ni oluşturan önemli bir unsur olarak bugün karşımıza çıkmaktadır. İnsan haklarına saygının Avrupa’daki işbirliğinin köşe taşlarından biri olduğu, üçüncü ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesinde ve yardımların dağıtılmasında ilgili ülkenin insan haklarına saygısının özellikle dikkate alınacağı Birliğin organlarıncı her fırsatta vurgulanmaktadır.

* Yrd. Doç. Dr., Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde Stajyer Hukukçu, Strasbourg, Fransa.

Türkiye açısından insan haklarının iyileştirilmesi önkoşulunun ne oranda gerçekleştiğinin belirlenmesi sürecinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi vereceği kararlarla belirleyici bir öneme sahip olacaktır. İnsan Hakları Mahkemesi verdiği kararlarla halihazırda Türk hukuk uygulamasını ve mevzuatını önemli ölçüde etkilemektedir. *İncal*³ davasında, Devlet Güvenlik Mahkemelerinde askeri hakimin görev yapmasının adil yargılama hakkını ihlal ettiğinin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından tespiti üzerine, 1999 yılında Anayasa ve yasa değişikliği yapılarak asker hakimin Devlet Güvenlik Mahkemelerinde görev yapması uygulamasına son verilmiştir.⁴ *Öcalan*⁵ davasında, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından verilen yürütmenin durdurulması kararı, hükmedilen cezanın infazı sürecini durdurmuştur.⁶

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin iş yükü açısından Türkiye ile ilgili davalar önemli bir sayı oluşturmaktadır. 1999 yılı sonu itibarıyla Mahkeme önünde bulunan toplam 12.454 derdest dosyanın 2.369 adedi Türkiye’deki insan hakları uygulamaları aleyhine açılmış dosyalardan oluşmaktadır.⁷ Başka bir ifade ile Mahkemedeki derdest davaların yaklaşık beşte biri Türkiye ile ilgilidir.

Belirtilen nedenlerden dolayı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Türkiye açısından çok

büyük bir önem kazanmıştır. Coğrafi olarak Türkiye'nin dışında olmasına rağmen Türk yargı sisteminin önemli bir parçasını oluşturan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Türk kamuoyunca yakından tanınması ihtiyacı ortadadır. Bu ihtiyacı bir ölçüde karşılamak amacıyla, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin yapısının incelenmesi, bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Ayrıca, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 1 Kasım 1998 tarihinde çok önemli bir yapısal değişiklik geçirmiş olması ve yeni yapının Türkiye'de yeterince bilinmemesi bu çalışmayı zorunlu kılmaktadır.

Sözleşme Sistemi

Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (kısaca Sözleşme) 1950 tarihinde Roma'da imzaya açıldı ve 1953 tarihinde yürürlüğe girdi. Sözleşmeyi hazırlayanların amacı, 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannameinde ifade edilen hakların bir kısmının (sivil ve siyasal hakların) pratiğe geçirilmesinin ilk adımını atmaktır.

Sözleşme, sivil ve siyasi hak ve özgürlükler kataloğu oluşturması yanında, taraf devletler açısından, taahhüt edilen yükümlülüklerin hayata geçirilmesinin sistemini de oluşturdu. Sözleşmeye taraf olan Devletlerin, bireylerin, birey gruplarının ve sivil toplum örgütlerinin Sözleşmeye taraf olan herhangi bir devlet aleyhine Sözleşmede korunan hakları ihlal ettiği gerekçesi ile Sözleşme organlarına başvurulabilmesine imkan sağlandı.

Sözleşmede sayılan insan haklarının pratikte uygulanıp uygulanmadığını denetim sorumluluğu ise Strasbourg'da oluşturulan belli organlara verilmiştir. 31 Ekim 1998 tarihine kadar geçen zamanda Sözleşmeye taraf devletlerin yükümlülüklerini yerine getirip getirmediği üç organ tarafından denetlenmiştir. Bunlar, 1954 yılında oluşturulan Avrupa İnsan Hakları Komisyonu (kısaca Komisyon), 1959 yılında oluşturulan Avrupa İnsan Hakları Divanı (kısaca Divan) ve Avrupa Konseyi

Bakanlar Komitesidir. 1 Kasım 1998 de yürürlüğe giren 11 nolu Protokol ile anılan ilk iki organın yerini, tam zamanlı çalışan tek bir Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi aldı. Bakanlar Komitesinin yargısal işlevi ise sona erdi.

1 Kasım 1998 tarihinde varlık kazanan yeni Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin yapısının, eski sistemle mukayeseli olarak incelenmesi, konunun daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunacaktır.

Yenilik İhtiyacı

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, bireyin hak ve özgürlüklerini totaliter anlayışlara karşı korumayı amaçlayan bir yapıdır. Mahkemenin görevini gereği gibi yapabilmesi için Sözleşmeye taraf Devletlerin müdahalelerine ve etkilerine karşı bağımsız olması gerekir. İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşturulan Komisyon ve Divanın yapıları bu dönemde Sözleşmeye taraf Devletlerce mümkün olabilen uzlaşmanın bir yansımasıdır. Bugünün koşullarında yargı bağımsızlığı açısından oldukça yetersiz olan bu mekanizmalar, tarihsel şartlarla birlikte düşünüldüğünde tarihin önemli köşe taşlarından oldukları görülecektir. Ancak, değişen dünya şartlarında bu mekanizmalar yargı bağımsızlığı ilkesi açısından oldukça yetersiz kalmışlardır. Strasbourg mekanizmasının siyasi amaçlardan ve devlet müdahalelerinden arındırılmış bir şekilde sadece hukuka ve sözleşmeye bağlı bir şekilde karar verebilecek bir yapıya kavuşturulması ihtiyacı çok net olarak hissedilmiştir.

Taraf devletlerin birçoğunun yargısal niteliğe sahip bir organın kurulması konusunda fazla istekli olmadıkları ortada olan bir gerçektir. Buna rağmen, 1980'lerden sonra dava sayısının sürekli olarak artması, yargılama sürecinin kabul edilebilir sürede tamamlanmasını güçleştirdi ve reformu kaçınılmaz kıldı. 1990'ların başında 23 olan Sözleşmeye taraf devletlerin sayısının 1999 yılına gelindiğinde 41'e yükselmesi, adaletin geç işlemesi probleminin büsbütün artmasına neden oldu. 1981

yılında Komisyona 404 başvuru kaydedilirken, 1993 de bu sayı 2.037'ye 1997 de 4.750'ye yükseldi. Komisyonca kaydedilmeyen veya geçici dosya açılan başvuru sayısı ise 1997 yılında 12.000'e ulaştı. Divan istatistikleri de benzer bir görünüm ortaya koymuştur. 1981 yılında 7 olan Divan önündeki dava sayısı, 1993 de 52'ye, 1997 yılında ise 119'a yükselmiştir.⁸

Dava sayısındaki bu artış, Sözleşmenin denetim organlarının reformunun taraf devletlerce de benimsenmesine yol açtı. Sözleşme sisteminin yeniden yapılandırılması konusunda başlangıçta görüşler farklı olmasına rağmen, neticede tam zamanlı çalışan, bir tek mahkeme oluşturulması çözümü benimsendi. Yeni yapı iki temel amacı gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. Bunlar, Strasbourg sisteminin yargısal karakterinin güçlendirilmesi ve yapıyı basitleştirerek mahkeme süresinin kısaltılmasından ibarettir.

Geçiş Dönemi

Belirtilen hedefleri gerçekleştirmeyi amaçlayan ve denetim mekanizmasını yeniden yapılandıran 11 nolu Protokol, 11 Mayıs 1994 tarihinde imzaya açıldı. 11 numaralı Protokolün Sözleşmeye taraf tüm devletlerce onaylanması ve en son onayın alınmasından bir yıl sonra yürürlüğe girmesi öngörülmüştü. Son onayın Ekim 1997 tarihinde Avrupa Konseyi'ne teslim edilmesi ile bir yıllık hazırlık dönemi başladı. Geçiş dönemi boyunca Mahkemede görev yapacak hakimler seçilmiş ve yeni Mahkemenin yapısı ve çalışma usûlü hakkında birkaç toplantı yapılmıştır. Özellikle, halen Divanda hakim olup da yeniden seçilen hakimler yeni Mahkeme İçtüzüğü Tasarısını hazırladılar.

Yeni Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 1 Kasım 1998'de 11 nolu protokolün yürürlüğe girmesi ile çalışmaya başladı. Eski Divan işlevine 31 Ekim 1998'de son verdi. Komisyon ise 31 Ekim 1999 tarihine kadar önceden "kabul edilebilirlik" kararı verilen dosyalarla uğraşmak üzere 1 yıl daha varlığını devam ettirdi. Neticede, 31 Ekim 1999 tarihinde Komisyon da tarihteki yerini aldı.

Bakanlar Komitesinin Yargısal İşlevinin Sonu

Yeni düzenlemeyle Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin yargısal işlevi ortadan kaldırıldı. Bu yenilik, sistemin yargısal nitelik kazanması açısından son derece olumlu olmuştur. Bakanlar Komitesi, Avrupa Konseyinin yürütme organı olmasına rağmen, Komisyon tarafından haklı bulunan başvurular eğer Divan önüne getirilmezse, Bakanlar Komitesi Sözleşmenin ihlal edilip edilmediğine ve eğer ihlal edildiği kanaatine varırsa mağdura tazminat ödenmesine karar verebilirdi.

Bakanlar Komitesinin yargısal işlevinin sona ermesi, yeni mahkemenin "kabul edilebilir" bulunan her olay hakkında hüküm vermesini gerekli kılmıştır. Bunun anlamı, yeni mahkemeyi çok büyük bir iş yükünün bekliyor olmasıdır. Mahkemenin yargı alanı, 800 milyon kişiyi kapsamaktadır. Mahkeme'de görev yapan 41 hakimi bekleyen ortalama yıllık iş yükü ise şimdilerde 18.000-20.000 başvuru, 8.000 kayıt edilen başvuru, 500 son karardır. Mahkeme her gün 700 mektup, 200 ün üzerinde ülkeler arası telefon aramasına muhatap olmaktadır. Yaşamının ilk gününde, 1 Kasım 1998 tarihinde, Mahkeme Komisyondan 6.750 kayıt edilmiş başvuru, 40.000 geçici dosya, Divandan ise 89 dosya devralmıştır.⁹

1999 yılı sonu itibariyle mahkemede 12.454 kayıt edilmiş başvuru ve 45.303 geçici dosya bulunmaktadır. Kayıt edilen başvuruların yarısı üç ülke, Türkiye, İtalya ve Polonya aleyhine yapılan başvurulardan oluşmaktadır. Türkiye, 2.369 başvuru ile birinci sırada bulunmaktadır. Türkiye aleyhine yapılan başvuru sayısı olması beklenenden çok fazladır. Mahkemenin yargı alanında 800 milyon kişi yaşadığı ve Türkiye nüfusunun 65 milyon olduğu dikkate alındığında, Türkiye aleyhine makul başvuru sayısının anılan sayının on üçte biri olmalıdır. Oysa, 1999 yılı sonu itibariyle bu oran beşte birdir.

Yarı Zamanlı Divandan Tam Zamanlı Mahkemeye

Yeni mahkeme tam zamanlı çalışmak üzere yapılandırılmıştır. 1998 öncesi dönemde Divan üyeleri veya Komisyon üyeleri temsil ettikleri Devletlerdeki asıl mesleklerine ek olarak Divan ve Komisyon üyeliğini yarı zamanlı olarak yürütmekteydiler. Bu durum Divan ve Komisyon üyelerinin bağımsızlıklarını olumsuz etkiliyordu.

Böylece hakimler, önceden olduğu gibi ülkeleri ile Strasbourg arasında sürekli seyahat etmekten kurtulmuşlardır. 1998 yılından itibaren hakimler Strasbourg'da ikamet etmektedirler. Yeni yapıda bu bir zorunluluktur. Ülkelerin gösterdikleri hakim adaylarından Strasbourg'da ikamet edeceklerine dair bir taahhüt de alınmaktadır.

Mali Yapı

Mahkeme ekonomik bağımsızlığını halen sağlayamamıştır. Avrupa Konseyinden bağımsız bir bütçeye sahip değildir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin giderleri Avrupa Konseyi tarafından üstlenilmektedir. Avrupa Konseyinin gelirlerini ise üye ülkelerin katkıları oluşturmaktadır. Mahkemenin kararlarından hoşlanmayan ülkeler mali katkıda bulunmakta gönülsüz davranabilmektedir. Bütçe yoluyla mahkeme etkilenmeye çalışılmaktadır. Bu durumu iyileştirme arayışları devam etmektedir.

İyileştirme çalışmalarında Avrupa Birliği'nin bütçe yönteminin esas alınması önerilebilir. Avrupa Birliği'nin ve Birliğin Lüksemburg'da bulunan yargı organının bütçesi, üye ülkelerin katkılarından değil, üye ülkelerde geçerli olan Katma Değer Vergisinin belli bir oranının Birliğe aktarılması yoluyla oluşturulmaktadır.

Ağır iş yükünün altından Mahkeme sınırlı bir bütçe ile kalkmaya çalışmaktadır. Avrupa Konseyinin bir yıllık bütçesi, Avrupa Birliği'nin bir günlük bütçesine eşittir. Avrupa Konseyi bütçesinden Mahkemenin payı ise % 15

dir. Dolayısıyla, bireysel özgürlükleri geliştirmek ve hukuk devleti ilkesini yaşama geçirilmesini sağlamanın en önemli köşe taşlarından biri olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin bir yıllık bütçesi, Avrupa Birliği'nin bir saatlik bütçesine eşittir.¹⁰

Hakimler

Hem yeni Mahkeme hem de eski Divan, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine taraf olan devlet sayısı kadar hakimden oluşmaktadır. 1999 sonu itibariyle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine kırkbir devlet taraftır. Her devletten bir hakim olmak üzere Mahkemede şu anda kırkbir hakim görev yapmaktadır. Bunlardan on tanesi eski Komisyon üyesi, on tanesi eski Divan hakimi, yirmibir tanesi ise daha önce bu kuruluştaki görev yapmamış olan yeni hakimlerdir.

Eski dönemde bir devletin birden fazla vatandaşının hakim olması mümkün değilken yeni Mahkemede bu mümkün hale getirilmiştir. Örneğin, İtalya, San Marino ve Malta adına görev yapan üç İtalyan hakim mevcut olabilmektedir.

Eski dönemde hakimler dokuz yıl süre için seçilirken yeni dönemde bu süre altı yıla indirilmiştir. Her iki dönemde de hakimlerin yeniden seçilebilmeleri mümkün kılınmıştır.

Hem yeni dönemde hem de eski dönemde hakimlerde aranılan şartlar ise, yüksek ahlaki karaktere sahip olma ve yüksek mahkeme üyesi olabilme niteliklerini taşımalarıdır. Hem yeni Mahkeme'de hem de eski Divanda hakimler kendi devletlerini temsilen değil, kendilerini temsilen görev yapmaktadırlar ve görevlerini yerine getirirken tamamen bağımsız ve tarafsızdırlar.

Yeni yapıda tam zamanlı olarak çalışan hakimler, yaklaşık yüzbin Frank (sekiz milyar TL) aylık maaş almaktadırlar.¹¹ Hakimlerin, tam zamanlı hakimlik göreviyle, tarafsızlıkla veya bağımsızlıkla bağdaşmayan herhangi bir iş yapmaları yasaklanmıştır. Yetmiş yaşına

ulaşanların hakimlik görevleri otomatik olarak sona ermektedir.

Divanda kuruluşundan bu yana dört Türk hakim görev yapmıştır. Bunlar sırasıyla, 1959-1965 yılları arasında Kemal Fikret Arık, 1966-1972 yılları arasında Suat Bilge, 1973-1977 yılları arasında Ali Bozer ve 1977-1998 yılları arasında Feyyaz Gölcüklü'dür. Halihazırda Mahkemede görev yapan Türk hakim ise Rıza Türmen'dir.

Hakimlerin Seçimi

Hakimlerin Mahkemenin temel unsurunu oluşturmalarından dolayı seçim süreçleri ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Hem eski dönemde hem de yeni dönemde hakimlerin seçimi, üye ülkelerin göstereceği üç aday arasından Avrupa Konseyi Parlamentosunda yapılan oylama ile gerçekleştirilmektedir. Hakimler altı yıllık süre ile seçilmelerine rağmen, mahkemenin tamamen yenilenmesinden kaçınmak için her üç yılda bir hakimlerin yarısının yenilenmesi öngörülmüştür. Her üç yılda bir yapılacak düzenli seçimler dışında, yetmiş yaşın doldurulması, ölüm, istifa gibi nedenlerle de yeni hakim seçilmesi durumu gündeme gelebilecektir.

Hukuki Sorunlar ve İnsan Hakları Komitesinin tavsiyesi üzerine Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi hakimlerin seçimi ile ilgili kendi prosedürünü geliştirmeye 1996 yılında karar vermiştir. Bu amaçla hakimlerin seçim sürecine bazı yenilikler getirilmiştir.¹²

Özgeçmişlerin Standartlaştırılması

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi hakim adaylarına gönderilmek üzere bir model "özgeçmiş" geliştirilmesine karar verilmiştir. Eski Divan döneminde de bazen adaylar tarafından, bazen aday gösteren ülkeler tarafından adayların özgeçmişleri Parlamenterler Meclisi'ne sunulmaktaydı. Bu özgeçmişler standart olmaksızın öte, kişilerin kendi vermek istedikleri bilgileri içeriyordu. Verilen özgeçmişler tek bir

yapıda ve sistematikte olmadığı için adayları mukayese imkanı sağlamıyordu. Hatta bazen, en temel bilgileri dahi içermeyen özgeçmişlere rastlanabiliyordu. 1082 sayılı karar ile adayların özgeçmişlerindeki bilgileri sistematik olarak ve benzer, hatta aynı, yapıda sunmalarının adaylar arasında mukayeseyi kolaylaştıracağı vurgulanmış ve resmi bir özgeçmiş formatı oluşturulmuştur. Bu özgeçmiş formatı 1999 yılında güncelleştirilmiştir.¹³

Model özgeçmiş formu tüm adaylara gönderilmekte ve adaylardan bunları doldurmaları istenilmektedir. Birçok hakim adayı özgeçmişini ciddiyle ve özenle hazırlarken bazı adayların çok ayrıntıya kaçtığı görülmüştür.¹⁴ Örneğin, bir aday yirmi sayfalık eser listesi sunmuştur; özgeçmişin toplam uzunluğu ise yirmibeş sayfayı bulmaktadır. Yüz yirmüç adayın her birinin bu kadar kapsamlı özgeçmiş sunması durumunda Parlamenterlerin gözden geçirmesi gereken bilgi korkunç bir büyüklüğe ulaşmaktadır.

Bazı özgeçmişler eksik bilgi içerirken, diğer bazıları ilgisiz ve gereksiz bilgileri ihtiva etmektedir. Örneğin, Hırvatistan adayı Granic ve İspanya adayı Rodriguez Zapana Perez pasif dinleyici olarak katıldıkları akademik ve diğer toplantıların uzun bir listesini sunmuşlardır.

Özgeçmiş formu ile verilen bilgilerin doğruluğu kontrol edilmemekte doğru oldukları varsayılmaktadır. Özgeçmiş formunun sonunda seçilmeleri durumunda Strasbourg'da ikamet edeceklerine dair adaylardan taahhütte bulunmaları istenilmektedir. Mahkemenin düzenli ve verimli çalışabilmesi açısından hakimlerin Strasbourg'da ikamet ediyor olmaları kuşkusuz önem taşımaktadır.

Mülâkata Tabi Tutma

Hakim adaylarının Hukuki Sorunlar ve İnsan Hakları Komitesinin bir alt Komisyonu tarafından mülâkata tabi tutulmalarına karar verilmiştir. Parlamenterler Meclisi, bu mülâkatların Mahkemenin yerleşmiş olduğu Stras-

bourg yerine ulaşım kolaylığını dikkate alarak Avrupa Konseyinin Paris bürosunda yapılmasına karar vermiştir. Bu karar doğrultusunda 17-19 Aralık 1998, 7-9 Ocak 1998, 6 Nisan 1998 ve 7 Ocak 1999 tarihlerinde mülâkatlar İnsan Hakları Alt Komitesi tarafından gerçekleştirilmiştir. Alt Komitede Parlamenterler Meclisindeki siyasi gruplar orantılı olarak temsil edilmiştir.

Alt Komite, Sözleşmeye taraf her bir Devlet adayları için bir saatlik bir zaman dilimi ayırmıştır. Her bir aday ise onbeş dakika mülâkata tabi tutulmuştur. Geriye kalan son onbeş dakika ise adayların mukayese edilmesi ve değerlendirilmesi için kullanılmıştır. Böylesine önemli bir görev için onbeş dakikanın yeterli olup olmadığı tartışma konusu yapılabilir. Ancak, alt komitenin yüzyirmüç aday mülâkata tabi tutmak durumunda olduğu da gözden uzak tutulmamalıdır.

Mülâkat sonuçları bir rapora dönüştürülerek Hukuki Sorunlar ve İnsan Hakları Komisyonuna ve Parlamento Sekreterliğine ulaştırılmaktadır. Sekreterlik de bu raporu tüm Parlamenterlerin bilgisine sunmaktadır.

Devletlerin seçim sırasında takındıkları tavır, alt komitenin mülâkat sonrası tavsiyeleri doğrultusunda olmuştur. Bu durumun belki tek istisnasını İngiltere oluşturmuştur. Alt Komite tarafından önerilen adayın değil, listesindeki başka bir adayın Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinde seçilmesini sağlamıştır.

Parlamenterler Meclisi, 1999 yılında yapılan mülâkatların adayların nitelikleri hakkında daha iyi bilgi vermesi ve dolayısıyla adaylar arasında Parlamenterler Meclisinin daha bilinçli karar vermesine katkıda bulunması açısından çok faydalı olduğuna ve devam etmesine karar vermiştir.¹⁵

Seçim Takvimi Geliştirilmesi

Hakimler altı yıl için seçilmektedirler. yetmiş yaşına ulaşınca kadar birkaç kez tekrar seçi-

lebilmektedirler. İlk seçimde seçilen hakimlerin yarısının süresi üç yıl sonunda sona erecektir. Üç yılda görev süresi bitenlerin kimler olacağı, Avrupa Konseyi Genel Sekreterliğince yapılan kura çekimi ile belirlenmiştir. Dolayısıyla her üç yılda bir mahkemenin kısmen yenilenmesini sağlamak için hakimlerin seçimi gündemde olacaktır.

Her üç yılda bir yapılması gereken düzenli seçime ek olarak, görev yapan hakimin yetmiş yaşına ulaşması, istifa etmesi, ölmesi gibi durumlarda ara seçim yapılması da gerekebilir. Netice olarak, hakim seçimi sık sık Parlamenterler Meclisinin gündeminde olacaktır. Boşalan hakimlik makamlarını doldurmak için adayların tespiti ve seçilmeleri mümkün olduğu kadar çabuk yapılmalıdır. Bunu sağlamak üzere önceden adayların tespit ve seçimi ile ilgili bir takvim geliştirilmesi faydalı olacaktır.

Geçmişte, görev yapan hakimin görev süresinin sonuna doğru, çok kısa bir zaman diliminde ilgili devlete aday bildirmesi için bildirim yapılmıştır. Gecikmelere yol açan bu uygulama yarı zamanlı çalışan Divan zamanında bile bir çok soruna yol açmıştır. Adayların tespiti ve seçimi süreci bir takvime bağlı olarak yürütülürse gecikmeden doğabilecek zararlar giderilebilir. Tekrar seçilen adaylar için olmasa bile yeni seçilen adaylar için mahkemede çalışmaya hazırlanmaları için zaman tanınmalıdır. Ayrıca, süre tanınması yeni seçilen hakimler için özellikle önemli olmakla birlikte, aday olduğu halde seçilemeyen mevcut hakimler için de yeni iş bulma ve ülkelerine dönme hazırlıkları yapmaları açısından önemlidir. Bu durumu dikkate alan Parlamenterler Meclisi, mahkeme üyelerinin yenilenmesi sürecinde uyulması gereken bir takvim öngörmüştür. Buna göre, takvimin toplam süresi on iki aydır. Görev yapan hakimin görev süresi bitim tarihinden on iki ay önce seçim takvimi işlemeye başlatılmalıdır. Şöyle ki, üye ülkelerin hükümetlerine adaylarını seçmeleri ve Avrupa Konseyi Genel Sekreterliğine bildirmeleri için

verilmesi gereken süre dört ay; adayları değerlendirmesi ve Parlamenterler Meclisine aday listesini sunması için Bakanlar Komitesi'ne verilmesi gereken süre bir buçuk ay; seçim süreci için Parlamenterler Meclisine verilmesi gereken süre iki buçuk ay (Parlamenterler Meclisinin toplantı zamanına bağlı olarak bu süre daha uzun da olabilir); seçilen hakime işlerini tasfiyesi ve Strasbourg'da yerleşmesi için verilmesi gereken süre dört ay olmalıdır.

İnsan Hakları Mahkemesi hakimlerinin kısmî yenilenmesi 1 Kasım 2001 yılında yapılacağından dolayı, yeni hakimlerin seçim süreci bu tarihten bir yıl önce başlamalıdır. 1 Kasım 2000 yılından önce Avrupa Konseyi Genel Sekreteri Sözleşmeye taraf devletlerin hükümetlerine aday belirleme sürecini başlatmalarını hatırlatan ilk mektubu göndermelidir.

Milli Seviyede Aday Tespiti

Milli seviyede üç hakim adayının seçim süreci ağır eleştirilere konu olmaktadır. Taraf devletlerin kendi ülkelerinde hakim olarak görev yapacak kişilerin seçim kriterlerini katı kurallarla belirledikleri halde, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine aday hakim seçiminin milli hukuk sistemleri düzeyinde takip edilen kuralları bulunmamakta veya var olan kurallara fazla uyulmamaktadır. Adayların belirlenmesi tamamen milli otoritelerin takdirine bırakılmıştır ve aday belirlenmesinde takip edilen usul ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir.

Avrupa İnsan hakları Mahkemesinde hakim olabilmenin kriterleri, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde düzenlenmiştir. Şöyle ki, Sözleşmenin 21 maddesi, "1. Hakimler, yüksek ahlaki vasıflara sahip olan ve yüksek yargısal göreve atanmak için gerekli niteliklere sahip veya ehliyetleri ile tanınmış hukukçulardan olmalıdır. 2. Hakimler mahkemede kendi adlarına görev yaparlar. 3. Görev süreleri içerisinde, hakimler bağımsızlıkları, tarafsızlıkları ve daimi görevin gerekleri ile bağdaşmayan herhangi bir görev üstlenemezler; bu

fıkranın uygulanmasından doğan sorunlar Mahkeme tarafından karara bağlanır" hükmünü ihtiva etmektedir.

Hakimlerinin seçimine ilişkin milli usullerinin ülkeler arası mümkün olduğu oranda uyumlaştırılması ve geliştirilmesi gerekmektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde hakim olarak görev yapacak adayların milli seviyede belirlenmiş usullerini ortaya koymak amacıyla Avrupa Konseyi bünyesinde bir anket çalışması yapılmıştır.¹⁶

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi üyesi milli delegelere 24 Haziran 1997 tarihinde gönderilen anket formuyla altı soru yöneltilmiştir. Bu sorular sırasıyla;

1- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine hakim olarak seçilmek üzere sunduğunuz aday listesi nasıl belirlendi? Liste hazırlanırken Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinde görev yapan milli delegelere danışıldı mı, eğer danışıldı ise hangi boyutta? Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi için aday hakim arandığı ülkenizde ilan edildi mi?

2- Ülkenizin Avrupa Konseyine katıldığı tarihten beri sunulan listelerde yer alan adayların mesleki faaliyetleri nelerdi?

3- Adayların insan hakları alanında tecrübeleri var mı?

4- Adaylar siyasi görevde bulundular mı? Eğer cevabınız olumlu ise, ne gibi sorumluluklar taşıdılar?

5- Adaylarda bulunması gereken "yüksek ahlaki karakter" nasıl değerlendirildi?

6- Adaylardan kaç tanesi kadınlardan oluşuyordu? Görevleri nelerdi?

Ankete verilen cevapların analizi neticesi ortaya çıkan sonuçlar şunlardır. Kırk ülkenin Parlamenterler Meclisinde görev yapan milli delegelerine gönderilen anket sorularına sadece yirmi ülkeden yanıt gelmiştir. Cevap veren ülkeler, Belçika, Bulgaristan, Hırvatistan, Çe-

koslovakya, Estonya, Finlandiya, Yunanistan, Litvanya, Lüksemburg, Malta, Hollanda, Norveç, Polonya, Portekiz, San Marino, İspanya, İsviçre, Türkiye ve İngiltere'den oluşmaktadır. En son cevap anket soruları gönderildikten bir yıl sonra, Haziran 1998' de alınmıştır. Açıklıkla ve net olarak cevap verme konusunda tüm ülkelerin aynı özeni göstermedikleri, bazı ülkeler gereksiz ayrıntıya girerken, bazı ülkelerin soruları anlamadığı görülmüştür. Bununla birlikte alınan yanıtlardan adayların kalitesi ve belirlenme süreçleri hakkında bazı hususları tespit mümkündür.

Adayların tespiti süreci tamamen milli hükümetlerin yetkisi dahilinde gerçekleşmiştir. Belçika ve Slovenya'da son karar ülke parlamentoları tarafından verilmiştir. Estonya, Malta, Hollanda, San Marino, İspanya, İsveç, İsviçre, Türkiye, İngiltere gibi bazı ülkelerde Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinde görev yapan milli delegelerin görüşleri, adayları mülakata tabi tutma formunda, sorulmuştur. Avusturya, Malta, Polonya, İngiltere gibi bazı ülkelerde adayların seçim usulü, açıklıktan uzak olmasından, keyfi siyasi kararların sonucu olmasından dolayı basında eleştiri konusu yapılmıştır. Hatta, Hırvatistan, Fransa, Lüksemburg, Polonya ve Slovenya gibi ülkelere Avrupa Konseyi Genel Sekreterliğine adayların belirlenme yöntemine ilişkin şikayetler yapılmıştır.

Yalnızca Belçika, Hırvatistan, Polonya ve İngiltere aday arandığını kamuoyuna duyurmuştur. Bu duyuru, büyük gazetelere ilan verme şeklinde gerçekleşmiştir. Bazı Devletler ise, kamu kurumlarında ve üniversitelerde sınırlı bir duyuru yapmışlardır. Bu ikinci durumda yüksek mahkemeler ve hukuk fakültelerince önerilen adaylar iki aşamalı bir süreçte tabi tutulmuşlardır. Ön seçim, bakanlıkta oluşturulan bir komite tarafından önceden belirli olmayan kriterler ışığında yapılmıştır. Son seçim ise Adalet Bakanı ve Dışişleri Bakanı tarafından birlikte yapılmıştır. San Marino ve

Liechtenstein aday olarak kendi vatandaşı olmayan ancak Avrupa Konseyi üyesi olan başka bir devletin vatandaşını aday göstermiştir.

Hakimlerin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde görev süreleri yetmiş yaş sınırı ile sınırlandırılmıştır. Bu açık hükme rağmen gösterilen adayların yaklaşık yarısı 11 nolu protokolün yürürlük tarihinde altmışbeş veya daha yukarı yaşlardaydı. Genç (30-39 yaş arası) adayların oranı oldukça düşük bulunmaktadır.

Adayların meslekleri ise; yüksek mahkemelerde çalışan hakimler ve savcılar en sık karşılaşılan meslek grubunu oluşturmaktadır. Diğer taraftan, Anayasa mahkemelerinden ve normal mahkeme hakimlerinden de az da olsa adaylara rastlanılmıştır. Hukuk profesörleri oldukça iyi temsil edilmiştir. Göreceli olarak sınırlı sayıda (19 adet) avukat, siyasetçilerden ise çok daha az kişi (5 kişi), aday listesinde yer almıştır.

Devlet organlarında görev yapan adayların çoğunun Adalet Bakanlığı veya Dışişleri Bakanlığı mensubu olduğu gözlenmektedir. Hükümetler diplomatları hakim adayı göstermekte de tereddüt göstermemişlerdir; Türkiye, Rusya ve Slovakya Avrupa Konseyi nezdindeki daimi temsilcilerini aday göstermişlerdir.

Standartlaştırılmış özgeçmiş modeli, adayların tecrübelerini, mesleki faaliyetlerini ve yayınlarını değerlendirme imkanı vermiştir. Bu verilerin incelenmesi açıkça göstermektedir ki, çok az sayıda aday insan hakları konusunda tecrübe sahibidir. İnsan hakları konusunda tecrübe sahibi olanların tecrübeleri de, insan hakları sahasında hükümet dışı organizasyonlarda görevlerde bulunma, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi'nde insan hakları ile ilgili meseleleri ele alan uzmanlar komitesinde görevlerde bulunmaktan kaynaklanmaktadır. Bazı devletler, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde veya Komisyonunda hükümet ajanı veya Devlet avukatı olarak çalışan kişileri aday göstermişlerdir. Adayların birçoğu da kayda değer bir insan hakları faaliyeti belirtmemişlerdir.

Adayların moral karakterlerinin nasıl değerlendirildikleri sorusuna genelde belirsiz cevaplar verilmiştir. Birçok durumda adayın ahlakî karakteri takdir edilmiş, ancak herhangi bir delil gösterilmemiştir.

Yüksek ahlaki karakter kriterinin ne anlama geldiğini açıklamak güçlük arz etmektedir. Ancak bu kriter iki açıdan değerlendirilebilir; İlki, adayın hali hazırda yaptığı işi yürütebilmesinin ön şartı yüksek ahlaki karaktere sahip olması ise, anılan görevde olmasının yüksek ahlaki karaktere sahip olduğunu gösterdiği varsayılabilir. İkincisi, Avrupa Konseyinin temelini oluşturan ilkelere ve değerlere bağlılığının açık delilini aday kendisi verebilir.

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi hakim aday listesinde en az bir bayan adayın bulunmasını tavsiye eden karar almıştır.¹⁷ Bu tavsiye kararı devletlerin çoğu tarafından görmezlikten gelinmiştir. Yirmialtı ülkenin hakim aday listesinde bayan adaya yer verilmemiştir. Düzenlenen listelerde, on ülke bir kadın adaya, dört ülke iki kadın adaya yer vermiştir. Kadın adaylara listenin ilk sırasında yer verilmesi de çok istisnai bir durum oluşturmaktadır. Hollanda, Slovak Cumhuriyeti ve Bulgaristan kadın adayı ilk sıraya koymuştur. Kadın aday sayısı az olduğundan dolayı Parlamenterler Meclisindeki seçimde kadın adaylar lehine pozitif ayrımcılık yapıldığı ifade edilebilir.

Alt komite tarafından yapılan mülâkatlar sırasında da adayların nitelikleri konusunda tecrübe kazanma fırsatı söz konusu olmuştur. Mülâkat Avrupa Konseyinin iki resmi dilinde (İngilizce ve Fransızca) yapılmış ve mülâkat boyunca adayların dil yeteneklerinin gözlemlenmesi fırsatı edinilmiştir. Adayların önemli bir bölümünün İngilizce veya Fransızca'yı anlamada güçlükleri olduğu gözlenmiştir.¹⁸

Mülakat sonrası ilk sırada olan adaylar genelde yerlerini korumuşlardır. Bunun nedeni, ilk adayın genelde en iyi olmasıdır: Devletler genelde ilk sıraya iyi nitelikli adayları koyduk-

ları, diğer iki adaya, üç isim sunma yükümlülüğünü yerine getirmek için listede yer verdikleri gözlenmiştir. Bulgaristan, Hırvatistan ve San Marino'nun sunmuş olduğu aday listeleri, listedeki adaylardan sadece birisinin istenilen nitelikleri taşıması dolayısıyla listenin gerçekte üç aday içermediği gerekçesi ile reddedilmiştir.

Alt komitenin aday sıralamasını değiştirdiği durumlarda da bu tavsiye Parlamenterler Meclisi tarafından dikkate alınmamıştır. Alt Komite bir kaç ülke ile ilgili isim tavsiye etmekten kaçınmıştır. Bazen de hükümetler, Portekiz örneğinde olduğu gibi, ilk verdikleri aday listesini geri çekmişlerdir.

Genelde hükümetlerin destekledikleri adaylar Parlamenterler Meclisinde seçilmişlerdir. Daha önce Komisyon üyesi veya Divan hakimi olan adaylar otomatik olarak seçilme lüksüne sahip olamamışlardır. Listede hem komisyon üyesi hem de Divan hakiminin birlikte olması durumunda Divan hakimleri genelde kazanan taraf olmuştur.

Özetle, anket sonuçları, adayların belirlenme metodlarının ülkeden ülkeye değişiklik gösterdiğini, birçok ülkenin adayların belirlenmesine ilişkin önceden düzenlenmiş kurallarının olmadığını, hükümetlerin önemli bir kısmının listede kadın adaylara yer vermediğini, listeye alınan adayların Sözleşmede öngörülen kriterleri zaman zaman taşımadığını (örneğin, insan hakları konusunda tecrübe eksikliği, iki resmi dilden en az birinde yeterli olmama gibi) ortaya koymuştur.

Aday Belirleme Kriterleri

Anket sonuçlarının ortaya koyduğu yetersizlikleri gidermek, bir sonraki seçimde hükümetlere yardımcı olmak ve Mahkemede hakimlik görevini liyakatle yapabilecek mümkün olan en iyi adaya sahip olmak amacıyla Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi, Sözleşmeye taraf devletlerin üç hakim adayını belirlemede takip etmeleri gereken usule ilişkin tavsiye kararı almış-

tır.¹⁹ Bu tavsiye kararı ile 2001 ve 2004 yılında yapılacak seçimlerde takip edilecek prosedürün geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Tavsiye kararları beş başlık altında toplanmıştır. İlk olarak, Sözleşmede öngörülen şartları taşıyan adaylara ulaşabilmek amacıyla aday arandığı basın yoluyla kamuoyuna duyurulmalıdır. İkinci olarak, adayların insan hakları konusunda uygulayıcılardan oluşması veya insan hakları alanında faaliyet gösteren hükümet dışı kuruluşlarda aktif olan deneyim sahibi kişiler arasından belirlenmelidir. Üçüncü olarak, her iki cinsiyetten adaylar seçilmelidir. Dördüncü olarak, adayların Avrupa Konseyinin resmi dilleri olan İngilizce ve Fransızca dillerinin en az birinde çalışabilecek kadar seri olmalarına özen gösterilmelidir. Beşinci olarak, adayların isimleri alfabetik sıraya konulmalıdır. Ayrıca, Parlamenterler Meclisi, üye devlet hükümetlerinin milli parlamentolarına listeyi hazırlarken danışmaya davet etmesini Bakanlar Komitesine tavsiye etmiştir. Bu uygulama ülke düzeyinde aday belirleme prosedürünün açıklığını sağlayamaya da yardımcı olabilecektir.

Mahkeme Başkanlığı

Mahkemenin bir başkanı ve iki başkan yardımcısı bulunmaktadır. Başkan ve başkan yardımcıları mahkeme hakimleri arasından seçilmektedir. Mahkeme, üç yıllık bir dönem için başkanını, iki başkan yardımcısını seçmektedir. 1999 yılı sonu itibarıyla Mahkeme Başkanlığı İsviçre'li hakim M. Lozius Wildhaber, başkan yardımcılıkları İsveçli hakim Elisabeth Palm ve Yunanistanlı hakim Christos Rozakis tarafından yürütülmektedir.

Türkiye adına görev yapan hakimler geçmişte ve şimdilerde Divan başkanı, Divan başkan yardımcısı, Mahkeme başkanı veya başkan yardımcısı olarak herhangi bir idari görevde bulunmamışlardır.

Mahkemenin Kısımları

Mahkeme İçtüzüğü mahkemeyi dört Daireye

(Section) ayırmıştır. Dairelerin kompozisyonu üç yıl için sabit olup, coğrafi bölge ve cinsiyet dağılımı açısından dengeli olarak ve Sözleşmeye taraf Devletlerin sahip oldukları farklı hukuk sistemleri dikkate alınarak oluşturulmuştur. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde görev yapan 41 hakimden her biri bir Dairede görev yapmaktadır.

Yeni yapıda Mahkeme dairelerden oluşmakta olduğundan dolayı "Daire Başkanlığı" makamları ihdas edilmiştir. Her Dairenin bir başkanı ve bir başkan yardımcısı mevcuttur. Dört Dairenden ikisinin başkanlığı, aynı zamanda mahkeme başkan yardımcısı olan iki hakim tarafından yürütülmektedir. Diğer iki Daire için ise, ayrıca iki başkan seçilmektedir.

Mahkemede görev yapan Türk hakim Rıza Türkmen Birinci Dairede görev yapmaktadır. Türk hakim Birinci Dairede görev yapmasının anlamı, Türkiye aleyhine yapılan başvuruların on hakimden oluşan Birinci Daire bünyesinde oluşturulacak yedi kişilik bir Kurul (Chamber) tarafından karara bağlanmasıdır. Birinci Dairede Türkiye ile birlikte İsveç, Andora, San Marino, İzlanda, Romanya, Hollanda, Moldova ve Estonya yer almaktadır.

Yeni mahkeme, Komite, Kurul (Chamber) ve Büyük Kurul (Grand Chamber) adı verilen heyetler halinde çalışmakta ve karar vermektedir. Her bir kurulun oluşumu ve işlevi ana hatları ile şu şekildedir.

Her Daire bünyesinde oniki ay süre ile sabit olan üç hakimden oluşan Komiteler oluşturulur. Yeni yapıda Komiteler oldukça önemlidir, çünkü daha önce Komisyon tarafından yerine getirilen filtre işlevi yeni yapıda Komiteler tarafından yerine getirilmektedir.

Her bir Daire bünyesinde, rotasyona tabi olarak yedi üyeden oluşan bir Kurul (Chamber) oluşturulmuştur. Kurulun oluşumu sabit olmayıp olaydan olaya değişmektedir. Kurulda, Dairenin Başkanı ve inceleme konusu olayla ilgili devletin milli hakimi yer al-

maktadır. İnceleme konusu devletin milli hakimi yargılama yapan Dairede görevli değilse, dışardan üye olarak Daireye katılmaktadır.

Mahkeme bünyesinde onyedinci hakimden oluşan Büyük Kurul (Grand Chamber) da üç yıl için oluşturulur. Oluşumda coğrafi denge ve farklı hukuk gelenekleri dikkate alınmaktadır. İki adet Büyük Kurul mevcuttur.

Genel Sekreterlik

Mahkemenin idari işleri, Genel Sekreterlik tarafından yerine getirilmektedir. Genel Sekreterliğin başında bulunan Genel Sekreter önemli bir güce sahiptir. Dosyaların hazırlanması ve karar aşamasına getirilmesinden sorumlu tüm bürokrat hukukçular Genel Sekreterliğe bağlı olarak çalışmaktadırlar. Eski dönemde Genel Sekreter Divan genel kurulu tarafından seçilmekteydi. Yeni dönemde ise, Genel Sekreter mahkeme genel kurulu tarafından seçilmektedir.²⁰ Genel Sekreterde olması gereken nitelikler ve atanma usulü İçtüzük tarafından düzenlenmiştir.²¹ Buna göre, bu göreve atanacak kişilerin yüksek ahlaki karaktere sahip, hukuki, idari ve dil bilgisi olan ve görevi yapabilecek derecede tecrübe sahibi olması gerekmektedir.

Genel Sekreter eski dönemde yedi yıllık bir süre için seçilirken yeni dönemde bu süre beş yıla indirilmiştir. Bu sürenin sonunda yeniden seçilebilmek mümkündür. Genel Sekreterlik seçiminde oylama gizli olarak yapılır ve seçimde ancak seçilmiş hakimler oy kullanabilir. Adaylardan herhangi birisi seçilmiş hakimlerin yarısından bir fazlasının oyunu alamazsa en çok oyu alan iki aday arasında tekrar seçim yapılır. Oyların eşitliği durumunda, öncelik varsa bayan adaya verilir, bayan aday olmaması durumunda ise daha yaşlı olan adaya öncelik verilir. Göreve başlamadan önce mahkeme genel kurulu önünde Genel Sekreter yemin eder. Görevden alınabilmesi ise, gerekli koşulları kaybetmesi halinde mahkeme genel kurulunun üçte ikisinin oyu ile mümkündür.

Genel Sekreterin görevleri ise; Mahkemenin işlevini yerine getirmesine yardım etmek; Mahkeme başkanı adına Genel Sekreterliğin organizasyonu ve faaliyetlerinden sorumlu olmak; Mahkemenin kayıtlarını tutmak; Mahkeme önüne getirilen davalarla ilgili yazışmalara aracılık etmek; Mahkeme işlerine ilişkin basından ve diğer kuruluşlardan gelen bilgi taleplerini karşılamak; Genel Sekreterliğin çalışma usulünü belirleyen, mahkeme başkanı tarafından onaylanan, genel talimatlar hazırlamaktır.

Mahkeme Genel Sekreterliğinin yanında her bir daire kendi genel sekreterliğine sahiptir. Daire genel sekreterliği dairenin idari ve hukuki işlerinin yürütülmesinden sorumludur. Dosyaların incelemesini yapan hukukçular, onların hukukçu asistanları ve destek elemanları genel sekreterliğe bağlı olarak çalışmaktadır. Mahkemede çalışan hukukçular devamlı statüde hukukçu, geçici statüde hukukçu ve stajyer hukukçu olmak üzere üç farklı kategoride çalışmaktadır. Her bir kategorinin özlük hakları arasında farklılıklar bulunmaktadır.

Sonuç

Avrupa Birliğinin genişleme sürecinin bir parçasını da Türkiye'nin Birliğe katılması olduğu Helsinki Avrupa Birliği Konseyi tarafından 1999 Aralık ayında ilan edildi. Avrupa Birliği üyelik yükümlülüklerini üstlenme yeteneğine sahip olduğunu gösteren Devletlerle 2002 yılının sonundan itibaren müzakere sürecini başlatacaktır.

İnsan hakları alanında iyileştirme konusunda Türkiye'nin göstereceği ilerleme, tam üyelik sürecinde mesafe alınıp alınmamasında belirleyici faktörlerden en önemlisi olacaktır. Türkiye'nin bu alanda aldığı mesafeyi gözlemleyecek ve tespit edecek organların başında ise Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi gelmektedir. Avrupa Birliği hukuki tüzel kişilik olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin bağlı olduğu Avrupa Konseyi'nden ayrı olmasına rağmen Avrupa Birliği'nin tüm üyeleri, aynı zamanda Avrupa Konseyi'nin de üyele-

ridir. Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin hepsi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne taraf olup Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin yargı yetkisini tanımışlardır. Avrupa Birliği'nin Lüksemburg'da bulunan Adalet Divanı da Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin metninin ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin içtihatlarının Avrupa Birliği hukukunun genel ilkelerini oluşturduğunu ifade etmiştir. Avrupa Komisyonunun Türkiye hakkındaki 1999 Yılı İlerleme Raporu,²² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin tespitlerinin Türkiye'nin insan hakları alanında ilerleme sağlayıp sağlamadığının önemli bir göstergesi olduğunu açıkça ortaya koymuştur.

Türkiye'de tüm çabaların Avrupa Birliği'ne tam üyeliğin elde edilmesi üzerinde yoğunlaştığı bir dönemde, insan hakları alanında mevcut durumun iyileştirilmesinin tam üyeliğin bir önkoşulu olması nedeniyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Mahkemenin Türkiye ile ilgili tespitleri büsbütün önem kazanmaktadır. Kısa bir süre önce denetim mekanizması yeniden düzenlenerek yargısal karakteri sağlamlaştırılan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin yapısının çok yeni olması, yeni yapının irdelenmesini gerekli kılmıştır. Yeni Mahkemenin Türkiye ile ilgili verdiği tüm kararların da ayrıca analiz konusu olması, Avrupa Birliği'ne tam üyelik sürecinde çok faydalı olacaktır.

Mahkemenin yeni yapısının irdelenmesiyle ortaya konulan bazı aksaklıklara ve olumsuzluklara rağmen, başarılarının eşdeğersiz olduğu ifade edilmelidir. Mahkeme, verdiği kararlarla her Avrupalının günlük hayatının gelişmesine katkı sağlamakla kalmamış, aynı zamanda tüm dünya için minimum adalet standartları koyma işlevini de yerine getirmiştir.

NOTLAR

1. *Presidency Conclusions*, Helsinki European Council, 10 and 11 December 1999, Press Release Nr:00300/99.
2. Bk. Haluk Gönüçür, 1995, "Türkiye AB İlişkilerinin Tarihçesi", *Avrupa Birliği El Kitabı*, TC Merkez Bankası, Ankara.
3. *Judgement*, 9 June 1998 (41/1997/825/1031), <http://www.dhcour.coe.fr/eng/incal>.
4. 18.06.1999 tarih ve 4388 Sayılı Kanun ve 22.06.1999 tarih ve 4390 Sayılı Kanun.
5. Council of Europe, Doc. 8502.
6. 12 Ocak 2000 yılında hükümeti oluşturan parti liderlerinin katılımı ile yapılan Liderler Zirvesi'nde AIHM süreci bitene kadar dosyanın başbakanlıkta bekletilmesine karar verilmiştir. Bk. *Milliyet*, 13 Ocak 2000, s.1.
7. European Court of Human Rights, Pending Applications.
8. European Court of Human Rights, Survey of Activities, 1998, s. 4.
9. Luzius Wildhaber, 20 Agustos 1999 tarihli konuşması, The Human Rights Centre, University of Postdam, Berlin, p. 3
10. *Ibid.* p. 3
11. Council of Europe, Committee of Ministers, Resolution (97) 9 on the European Court of Human Rights to be set up under protocol No: 11. <http://www.coe.fr/cm/ta/res/1997/97xg.htm>
12. Council of Europe, Resolution 1082, 1996.
13. Council of Europe, Resolution 1200, 1999.
14. Adayların Özgeçmişleri için bk. Parliamentary Assembly, Doc. 7985. 15 January 1998.
15. Council of Europe, Resolution 1200.
16. Council of Europe, National Procedures for Nominating Candidates for Election to the European Court of Human Rights, Doc. 8505, 1999.
17. Council of Europe, Order No: 519 (1996).
18. Council of Europe, Report, Doc.8505 (1999), p. 9.
19. Council of Europe, Recommendation 1429, 29 Eylül 1999.
20. Sözleşme md. 26 (e).
21. İçtüzük, md 15,16, 17, 18.
22. The Commission on Turkey's Progress Towards Accession, 1999 Regular Report, 13/10/1999, p. 9-11, <http://www.europe.eu.int>.